

Derleme Makale ♦ Review Article

**Max Weber'den Peter Ludwig Berger'e: Din Sosyolojisi Bağlamında
Sekülerleşme Teorisi**

***From Max Weber to Peter Ludwig Berger: Secularization Theory in The Context of The
Sociology of Religion***

İbrahim MAVİ**

 0000-0002-8268-6899

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 21. 10. 2022
Düzeltilme Talebi: 08. 11. 2022
Son Düzeltilme: 12. 11. 2022
Kabul: 24. 11. 2022
Online Yayın: 15. 12. 2022

Anahtar Kelimeler:

Din Sosyolojisi
Bilgi Sosyolojisi
Max Weber
Peter L. Berger
Sekülerleşme

ÖZ

İnsanlık tarihinin her döneminde insanlar bir kutsala inanma ihtiyacı duymuşlardır. İlkel dönem inanç şekilleri, mitolojik öğeler ve ritüellerden, semavi dinlere kadar insanların hayatı anlamlandırma süreci din mefhumunun bir parçası olarak devam etmiştir. Aynı şekilde tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla dinin toplumdaki önemi artmıştır. Her ne kadar modern dönem bilimsel gelişmeler çerçevesinde "tanrının ölümü" "rasyonelleşme" "sekülerleşme" ile dinin etkisinin azalacağı veya ortadan kalkacağı tartışmaları artmışsa da insanların inanç arayışı sürekli devam etmiştir. Günümüzde bu sürecin değiştiğine/değişeceğine dair birçok teori ortaya çıkmıştır. Din sosyolojisinin de ilgi alanına giren bu tartışmalardan biri sekülerleşme teorisidir. Weber'in rasyonelleşme kavramıyla başlayan bu süreç Berger'in sekülerleşme teorisine yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada din sosyolojisine katkı sunan klasik sosyoloji kuramcılarında Max Weber'in rasyonelleşme ve din sosyolojisi yaklaşımı ile çağdaş din sosyolojisine katkı sunan Peter Ludwig Berger'in sekülerleşme teorisi ele alınmaktadır. Bu bağlamda Weber'in düzen, toplumsal eylem ve rasyonelleşme kavramları ile kapitalizm ve Protestanlık çerçevesinde din-toplum ilişkisine dair düşünceleri üzerinde durulmaktadır. Weber'in dünyanın büyüünün bozulması olarak nitelendiği süreç, dinin toplumsal hayattaki yerinin değiştiğine dair ilk tartışmalar arasında yer almıştır. Aynı şekilde çağdaş din sosyolojisine ve bilgi sosyolojisine katkı sunan Berger'in din, bilgi sosyolojisi, toplumsal gerçekliğin inşası yaklaşımları çevresinde geliştirdiği sekülerleşme teorisi de bu tartışmalarda güncelliğini korumaktadır. Bu iki düşünürün görüşleri çerçevesinde sekülerleşme teorisine katkı sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca dinin kilise vb. tek bir kurumdan değil uzmanlaşmış farklı kurumlardan edinildiği ve çoğullaştığına yönelik tartışmalar da literatür tarama yöntemiyle analiz edilmektedir.

ARTICLE INFO

Submitted: 21. 10. 2022
Revision Requested: 08. 11. 2022
Final Revision Received: 12. 11. 2022
Accepted: 24. 11. 2022
Published Online: 15. 12. 2022

Keywords:

Sociology of Religion

ABSTRACT

In every period of human history, people have felt the need to believe in a holy one. From primitive belief forms, mythological elements, and rituals to celestial religions, the process of making sense of people's life continued as a part of the concept of religion. Likewise, with the emergence of monotheistic religions, the importance of religion in society has increased. Although the debates on whether the influence of religion would decrease or disappear with the "death of god," "rationalization," and "secularization" within the framework of modern scientific developments, people's search for faith continued. Many theories have emerged that this process has changed/will change. One of these debates, which is also of interest to the sociology of religion, is the secularization theory. This process, which started with Weber's concept of rationalization, brought along new discussions with Berger's secularization theory.

*1Yazar İletişim/ Corresponding Author: İbrahim Mavi (Dr.), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
ibrahimmavi01@gmail.com

Kaynak Gösterimi/ Citing This Article: Mavi, İ. (2022). Max Weber'den Peter Ludwig Berger'e: Din sosyolojisi bağlamında sekülerleşme teorisi. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(3), 306-317. doi:10.52108/2757-5942.3.3.7

Sociology of Information
Max Weber
Peter L. Berger
Secularization Theory

In this study, the rationalization and sociology of religion approach of Max Weber, one of the classical sociology theorists who contributed to the sociology of religion, and the secularization theory of Peter Ludwig Berger, who contributed to the contemporary sociology of religion, are discussed. In this context, Weber's concepts of order, social action and rationalization and her thoughts on the religion-society relationship within the framework of capitalism and Protestantism are emphasized. The process, which Weber describes as the disenchantment of the world, was among the first discussions about the change of religion's place in social life. In the same way, the secularization theory developed by Berger, who contributed to the contemporary sociology of religion and sociology of knowledge, around religion, sociology of knowledge, and the construction of social reality, maintains its currency

1 Giriş

Din, klasik ve çağdaş sosyologlar tarafından ele alınan önemli bir konudur ve toplumla olan ilişkisi din sosyolojisi yaklaşımlarınca çözümlenmektedir. Din sosyolojisi, dini kurumlar ve dini yapılanmaları ele alarak, din ve toplum arasındaki ilişkiyi bilimsel yöntemlerle inceleyen bir alt disiplin olarak ortaya çıktığından beri, din konusunda birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Ayrıca din sosyolojisinin temel amacı, tanrı inancı veya hakikat arayışı ile iman ve inanç ilkeleri çerçevesinde ele alındığında ilahiyatın ilgi alanına giren dini, toplumsal ilişkiler ve toplum üzerindeki etkisi bakımından incelemektedir. Din sosyolojisi ortaya çıktığından beri klasik sosyoloji kuramcılarının fikirleri çağdaş dönem çalışmalarını da etkilemiştir.

Bu çalışmaların başında sekülerleşme ve din tartışması yer almaktadır. Göle'nin (2017) vurguladığı şekilde sosyal bilimlerde alanında kültürler ve disiplinler arasında süren diyaloglar sayesinde ister Anglosakson liberal modelle isterse Fransa'nın Siyasal laïcité'siyle tanımlanmış olsun, sekülerizmin tek bir ideal modeli olmadığına dair artan farkındalıktan dolayı sekülerleşme farklı şekilde ele alınmıştır. Bu tartışmaların kültürel ve dönemsel olarak farklılıkları birçok kuramın da ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada sekülerleşme teorisine katkı sunmuş olan klasik düşünürlerden Weber ile çağdaş düşünürlerden Berger'in kuramları ele alınmıştır.

İlk olarak Weber'in din alanında yaptığı çalışmalar, kapitalizmin gelişimini tetikleyen Protestanlık tezi, anlamacı ve yorumlayıcı yaklaşıma olan katkısı ile "anlam atfedilmiş eylem" düşüncesi ele alınmıştır. Ayrıca Weber'in "dünyanın büyüünün bozulması" diye yorumladığı rasyonel ilişki çözümlenmesi ile dinin toplumsal alandaki değişim ve dönüşüm ilişkisini nasıl yorumladığı üzerinde durulmaktadır. Bu düşüncelerin ele alınmasının sebebi Weber'in çağdaş dönem düşünürler üzerindeki etkisinden dolayıdır. Bu özelliğiyle Weber'in klasik sosyoloji teorilerine katkı sunduğu kadar çağdaş dönem düşünürler üzerinde de etkili olan düşünceler ortaya koyduğu savunulabilir.

Çalışmada ele alınan bir diğer düşünür Weber'den etkilenen ve fenomenolojinin yaklaşımları çerçevesinde din çalışmaları yapan Peter L. Berger'dir. Din sosyolojisi alanında çalışmalar yapan Berger'in asıl hareket noktalarından birinin Weber olduğu kabulünden yola çıkarak çalışma şekillenmektedir. Berger öznel gerçekliğin nasıl olur da nesnel gerçekliğe dönüştüğü konusunda fikir yürütmüştür. Bunu yaparken de din ve bilgi sosyolojisinden faydalanmıştır. Çünkü bilimsel bilginin önem kazandığı yakın dönemde her türlü bilgi dini çözümlenmede etkili olmuştur. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Berger'in din sosyolojisi alanında yaptığı çalışmalar ile sosyal gerçekliğin inşa sürecinde dine atfettiği anlamın onun din ile sekülerleşme tartışmasını etkilediği savunulabilir. Bu değerlendirme yapılırken Berger'in sekülerleşme teorisini iki farklı döneme ayırmak mümkündür. Berger ilk dönemde sekülerleşme teorisine dinin bilim ve bilimsel bilgi karşısında gerileyeceğine ilişkin tartışmaları ön planda tutmuştur. Fakat Berger'in ikinci dönemi olarak görülen son çalışmalarında dinin etkisinin azalmasından ziyade çoğullaştığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde çalışma boyunca dinin etkisinin azalıp azalmadığına yönelik argümanların geliştirildiği sekülerleşme teorisi Berger'in çalışmaları çerçevesinde incelenmektedir.

2 Sosyolojik Perspektifte Din

Sosyoloji bilimi toplumu anlama ve çözümlenme üzerinde geliştirdiği yöntemler sonucunda bir bilim haline gelmiştir. Bu bilim dalının toplumsal yapının tüm alanlarına yönelik geliştirilen bilimsel çözümlenmeler sonucunda farklı alt disiplinler ortaya çıkmıştır. Bu alt disiplinlerden biri din sosyolojisidir. Dinin toplum, toplumun din üzerindeki etkisini açıklama çabasında olan bu alan ilahiyattan farklı olarak sadece toplumsal ilişkiler üzerinde durmuştur. Bu ilişkiler çerçevesinde bakıldığında "din, insanlık tarihi boyunca yoğun bir zihni meşgaleyi harekete geçirmede evrensel varoluşa ilişkin problemleri çözmeye dönük düşünceler geliştirmiş, çoğu insan kültürlerinde bir gereklilik olarak görülmüştür" (Berger, 2017: 39). Toplumsal ilişkiler de bu gereklilik etrafında çözümlenmiştir. *Din Sosyolojisi (Sociology of Religion)* terimi 1889 yılında ilk olarak Durkheim'in yazılarında geçmektedir. Günümüzde de din sosyolojisi, sosyolojinin alt disiplini olarak ele alınmaktadır. Günümüze kadar devam eden bu süreçte din sosyolojisi, din konusunda hakikat arayışında olan ilahiyattan farklı bir alan haline gelmiştir.

Din sosyolojisinin araştırma alanı içerisinde yer alan, insan öznenin ve içinde yaşadığı topluluğun inanç ve değerlerinin bütününe ifade eden din, Marshall (1999: 157) tarafından toplumu dinsel

inançlar çerçevesinde birleştiren inançlar, “semboller ve pratikler (örneğin, ritüeller)” kümesi olmakla tanımlanmıştır. Aynı şekilde Tolan (2005: 241) sonsuzluk ve bilinmezlik kavramını vurgulayarak insanların doğaüstü durumlara karşı oluşturdukları tutum, inanç, değer, gelenek ve tapınma biçimlerinin tamamını kapsadığını savunur. İnsanlığın ilk varoluşundan günümüze kadar değişen inanç şekillerine göre bu inanç ve değerler değişiklik gösterebilmiştir. Modern dönemde bilimsel gelişmeler sonucunda da değer ve inançların değişime uğradığına yönelik çalışmalar sonucunda din sosyolojisi ortaya çıkmıştır.

Dinin toplumsal etkisi bakımından incelemesini yapan din sosyolojisi, dinsel kurum, inanç ve pratiklerin incelemesini yapan, klasik sosyologlarca geliştirilen kuramlardan beslenir. Din toplum ilişkisini sistematik hale getiren Marx, Durkheim ve Weber'in kuramları bunların başında gelmektedir. Bu kuramları ele alırken Marshall'ın (1999: 157) din sosyolojisini, “Roma Katolik Kilisesi'nin sanayi toplumlarındaki misyoner çalışmalarının etkinliğini artırmak amacıyla kullandığı ve hem fenomenoloji hem de din antropolojisiyle ilişkili olan dinsel sosyolojiden ayırmak gerektiğine” yönelik vurgusunu göz önüne almak gerekmektedir.

Din sosyolojisi alanında yapılmış olan çalışmaları klasik ve çağdaş dönem diye ayırmak mümkündür. Klasik dönem sosyolojinin ortaya çıktığı dönem olarak kabul edilmekle beraber, çağdaş dönemin ise daha çok 20. Yüzyıl sonu ile 21. Yüzyıl başlarından başlayıp günümüze kadarki dönemi kapsadığı savunulabilir. Klasik dönem düşünürleri ile çağdaş dönem düşünürlerin sistemli çalışmalar ortaya koymasıyla gelişme gösteren “din sosyolojisi, toplum ve din arasındaki temel ilişkiyi incelemektedir” (Küçükcan, 2013: 6). Bu ilişki ağında bilimsel devrimler, uzmanlaşma ve teknolojik gelişmeler sonucunda dinin toplum, toplumun din üzerindeki etkisi, dini gruplar, cemaatler, resmi veya gayri resmi dini kurumlar, dinsel örgütlenmeler, sekülerleşme teorisi ana temalar olarak ele alınmıştır.

Klasik yaklaşımlar çerçevesinde din sosyolojisine katkısı bakımından ilk olarak Immanuel Kant'ın düşünceleri ele alınabilir. Kant gerçekte var olanın alanı olan *numenal* alanı zihnimizin kurgusal alanı olan *fenomenal* alandan ayırarak bir anlamda insanın öznel varlığıyla gerçekte var olan varoluşsal gerçeklik arasında bir ikilem görmektedir (Mazman, 2015: 8). İkinci olarak Alman idealist felsefesinin zirve isimlerinden Friedrich Hegel'in diyalektik yaklaşımı ele alınabilir. Tarihselci ve kültürelci olarak adlandırılacak diyalektik idealizmine göre, “ tarihte olan şeyler, insan ürününün evrimi çerçevesinde olması gereken şeylerdir. ...nihayetinde dini tîne, daha açık ifadeyle kültüre indirgeyerek antropolojik din yorumuna bir ivme kazandırmıştır” (Mazman, 2015: 9).

Üçüncü olarak Auguste Comte pozitivistimin temel ilkelerini belirlemeye çalıştığı sosyolojisinde dine yönelik çözümlenelerde bulunmuştur. Pozitif bilimlere dayanan seküler bir inancın var olacağına yönelik yaklaşımları mevcuttur. Comte, toplumu teolojik, metafizik ve pozitif evreler halinde ele alır. Toplumun belirli aşamalardan geçtiğini vurgulayarak pozitif evrede seküler yaklaşımların hâkim olduğu üzerinde durur. Bu sekülerleşme düşüncesine rağmen Comte, yine de sosyal düzenin temeli olarak gördüğü dinin değerini kabul etmiştir (Guest, 2012: 92). Dördüncüsü olarak din sosyolojisine katkı sunan Marx “*Yanilsama ve İdeoloji Olarak Din*” yaklaşımında dine yönelik çözümleneler yapmıştır. Klasik sosyoloji teorileri içinde bu yaklaşım aslında sınıflı bir toplum yapısını çözümlerken alt yapı üst yapı ilişkisinde dinin üst yapı tarafından nasıl yorumlanıp kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Din sosyolojisi alanında ele alınabilecek bir diğer düşünür Emile Durkheim'dır. Modern sosyoloji ve işlevselci kuram açısından önemi olan Durkheim, çalışmalarında üzerinde durduğu dini, bir anlamda toplumsal düzen ve toplumsal bütünlük ile ilişkili olarak ele almaktadır. Dinin toplumsal düzeni sağlamadaki önemi onun teorisini oluşturmuştur. Durkheim “kutsal şeylerle ilişkili bir birleşik inançlar ve pratikler sistemi” (Giddens ve Sutton, 2014:171) şeklinde tanımladığı dini, “temel biçimler” kavramıyla dinsel faaliyetin temel yapılarını kastetmiş, dinin ilkel kökenlerine dair araştırmaları bilim dışı bularak reddetmiş, bunun yerine dinsel pratiklerin toplumsal işlevlerine odaklanmıştır. Kutsal ile ilgili pratikleri vurgulayan Durkheim, akılcı inanç eleştirilerini de kabul etmemiş, dinin toplumsal işlevini açıklamaya yönelik bir çaba içine girmiştir.

Klasik sosyoloji kuramcıları arasında yer alan Weber, din sosyolojisi alanında yaptığı çalışmalarla din toplum ilişkisini açıklama çabasında olan bir diğer düşünürdür. Protestanlığın çözümlenmesini yapan Weber, Konfüçyanizm, Hinduizm, Antik Yahudilik ve İslam üzerine de çalışmalar yapmıştır. Weber “Anlam atfedilmiş eylem” vurgusuyla toplumsal değişimde önemli rol oynayan eylemlere toplum tarafından anlamlar yüklendiğini savunur. Bu anlamlar çerçevesinde dini ele almıştır. Ayrıca

rasyonelleşme süreci ile dinin toplumsal yapıdaki yeri tartışmasında ön plana çıkan Weber'in görüşleri bir sonraki kısımda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Klasik din sosyolojisi kuramlarına ek olarak ortaya çıkan çağdaş sosyoloji kuramlarında yapılan çalışmalar, din sosyolojisinin artık modernleşme ilkeleri bağlamında ele alınmaya başlaması gerektiğine dair vurgulardır. Klasik yaklaşımların geçerli tespitleri olmakla beraber, çağdaş kuramcılara göre klasik yaklaşımlarla beslenen antropoloji ve sosyolojinin çağdaş teorilere yönelmesi gerekmektedir. Bu açıdan toplum-din ilişkileri sosyal bilimlerin birçok alanı tarafından ele alınmıştır. Bu alanlar ilahiyat, sosyoloji ve antropoloji olmakla beraber, sosyoloji biliminin din alanındaki çalışmaları, izlediği yöntem ve bulgular din toplum ilişkisini araştırmaya yöneliktir. Bu çaba günümüzde çağdaş teoriler tarafından sürdürülmektedir. Çünkü insanlığın var olduğu ilk andan itibaren "inanç" sürekli var olmuştur. İnsanların doğası gereği bir şeylere inanma isteği toplumsal olarak kültürel gelişmeleri ortaya çıkardığı gibi, insanların yaşamında yer edinen tapınma şekillerinde de belirleyici rol oynamıştır. Bu sürecin devamlılığı üzerinde duran çağdaş yaklaşımlara göre, modern bilimsel gelişmeler sonucunda din ve toplum ilişkisi dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm sonucunda da rasyonelleşme, sekülerleşme ve din ilişkisi çağdaş din sosyolojinin tartışma alanları haline gelmiştir. Bu tartışma bir sonraki kısımda klasik düşünürlerden Weber ile çağdaş dönem düşünürlerinden Berger'in görüşleri bağlamında ele alınmıştır.

3 Sekülerleşme Teorisi: Max Weber ve Peter Ludwig Berger

Modern bilimin gelişmesi, modernleşme süreci ve kapitalizmin yükselişi sonucunda toplumsal bir dönüşüm yaşanmış, bilimsel bilginin hâkimiyet alanı genişlemiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, "dünyanın büyüünün bozulması (disenchantment)" (Weber, 1997: 111) şeklinde değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca toplumsal olgu ve olaylara bilimsel bakış açısının getirilmesi, teknik bilgi ve uzmanlaşmanın artmasıyla dini formasyonun yerine bilimsel bilginin ön plana çıktığına dair görüşler artmıştır. Bu görüşler genel olarak seküler, sekülerizm, laïcité ve sekülerleşme kavramlarına atfen kullanılmaya başlanmıştır.

Sekülerleşme teorisinin anlaşılabilmesi için öncelikle bu kavram analizlerinin yapılması gerekmektedir. Talat Asad sekülerin epistemik bir kategori, sekülerizmin ise siyasi bir doktrin olduğunu söyler ve ikisinin arasında ne gibi bağlantının olduğunu anlamaya çalışır (Göle, 2017: 46). Sekülerlik Charles Taylor'ın (2007) "içkin çerçeve" kavramıyla bağlantılıdır; yani düşünüşümüze, seküler düzenin verili bir şey olduğuna inanmamızı ve dolayısıyla bu düzenin bize doğal görünmesini sağlayan, formüleştirilmemiş bir arkaplan katar. Laïcité' ve "laiklik" genel olarak ısrarcı bir tavır sergileyen ve dinsel'i dışlayan siyasi sekülerizmin tikel biçimleri olarak ele alınır. Nihai olarak sekülerleşme kavramı da "dinin alanının gündelik hayatın alanından çıktığı ve böylelikle toplumsal pratiklerin çoğunda modernleşme sürecinin etkisinin olduğu" (Marshall, 1999: 645) bir süreci ifade etmektedir.

Sekülerleşme sadece din ile ilgili bir kavram değildir. Toplumsal yapının birçok alanıyla ilgili bir süreci ifade etmektedir. Berger de sekülerleşme ile toplum ve kültür alanlarının, dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreci kastetmektedir. Bu süreç sanat, felsefe ve edebiyatta, dini içeriklerin kayboluşu ve bilimin dünyada özerk ve tamamen seküler bir bakış açısı olarak yükselişinde gözlenebilir. Yani sekülerleşme kültürel ve düşünsel hayatın tamamını etkiler. Bununla birlikte sekülerleşmenin öznel yanı da bilincin sekülerizasyonudur (Aras, 2021: 266).

Spesifik olarak sekülerleşmenin din ile ilişkisi ele alındığında bilimin ve bilimsel bilginin dini bilgi karşısında zaferini ilan etmesi olarak görülmektedir. Bu süreç toplumsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde din sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir. Din sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasıyla din, tarihsel, sosyal boyutlarıyla ele alınmaya başlanmıştır. Din sosyolojisi toplumla ilişkisi bakımından dini anlamaya ve çözümlenmeye yönelik argümanlar geliştirmiştir. Bu argümanlar Weber ve Berger'in çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Her iki düşünürün çalışmalarına bakıldığında din sosyolojisine yönelik çözümlenelerin yapıldığı görülmektedir. Weber'in çalışmalarının özünde insan özneyi toplumsal eylem ve anlam içerisinde açıklama amacı vardır. Din ile ilgili kuramını geliştirirken de anlam dünyalarına yoğunlaşmıştır. Protestan etiği, sanayi öncesi toplumsal yapılar, bürokrasi ve ulus-devletler gibi bütüncül kategoriler üzerinde duran Weber, geniş bir sosyolojik perspektif çizerken anlamacı-yorumlayıcı yaklaşımlar

sergilemiştir (Swingewood, 1998: 172). Weber'in bütün çalışmaları toplumsal yapı, kültür ve psikolojik yönelimler çerçevesinde şekillenmiştir (Turner vd., 2013: 253). Bu üç boyut arasındaki ilişki çözümlendiğinde kültürel değerler ve inançlar, kalıplaşmış davranış biçimleri ve psikolojik durumlar arasında karşılıklı ilişkilerin hepsinin din ve toplum ilişkisinde yeri vardır. Nitekim Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Weber, bu eserinde Protestanlığın kapitalizmi nasıl geliştirdiği üzerinde durur ve kapitalizmi para kazanma derdi olan ve kar hırsı güden bir piyasayla eşdeğer görür (Aron, 2004: 420). Bu çözümlenmeyi yaparken de rasyonelleşme sürecine odaklanır. Nitekim Weber'i din sosyolojisi alanında önemli kılan etken de rasyonelleşme vurgusu olmuştur.

Weber, rasyonelleşme sürecini açıklarken bir bakıma batı toplumlarında dinin etkisinin dönüşümünü açıklama gayretinde olmuştur. Bunun için de öncelikle Protestan toplumunu incelemiştir. Weber, Protestan ahlakını ele alırken Kalvinci bir anlayışı vurgulamıştır. "Yüce tanrı inancı", "mutlak tanrının kaderimizi önceden belirlediği", "kurtuluş veya lanetlenme inancı değiştirilemez"liği vurgusunda bulunan bu anlayışa göre tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmakla beraber, kurtulması ya da lanetlenmesi gereken insanın ödevi, tanrının ünü için çalışmak ve yeryüzünde tanrının krallığını kurmaktır (Aron, 2004: 424). Dünyevi şeylerden uzak kalmak ve sadece tanrının merhametini almak için uğraşmak önemlidir. Bu durumda çalışmanın kendisi bir amaç olarak değerlidir. Weber çalışmanın dünyadaki karşılığı ve doğurduğu sonuçlar çerçevesinde modern dönemde davranışlara ve eylemlere bir anlam yüklediğini vurgular. Bu anlam dünyası sonucunda rasyonel ilişkiler geliştiği için, kapitalist iktisadi bir düşünce ortaya çıkmakta, rasyonel ilişkiler modern kapitalizmin gelişimine öncülük etmektedir. Weber, bu durumun inanç üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişimiyle rasyonel ilişkiler artış göstermiştir. Bu süreç tam da din çözümlenmesinin temel vurgusunu oluşturmuştur.

Weber'in dini hayatın çözümlenmesinde vardığı esas nokta dünyanın büyüden kurtulması durumudur. Rasyonelleşme süreciyle ilk insanlıkta bizleri büyüleyen olağanüstü ve gizemli varlıklar bertaraf olmuştur. Akıl dışılık sorunu neredeyse tüm dinlerin dönüştürücü ve harekete geçirici etkeni olmuştur. Yani gelinen noktada "herkes kendi tanrısını ya da şeytanını kendisi seçmektedir" (Aron, 2004: 434). Weber, insan eyleminin çoğunlukla alışılmış, geleneksel ya da duygusal güdülerle yönetilse bile, insanın amaca yönelik rasyonel eylem potansiyeline vurgu yapmıştır (Bilton vd., 2008: 507). Ayrıca, toplumda daha geniş inanç sistemlerinin, bireyin amaçlarını şekillendirdiğini, roller ve normlar vasıtasıyla eylemi yönlendirdiklerini de belirtmiştir.

Weber'in din ile ilgili çalışmaları farklı sosyal bilim alanları üzerinde de etkili olmuştur. İlahiyat, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı bilim alanlarında üretilen çalışmaların birçoğu Weber'e dipnot düşmüştür. Weber'i bu alanda ön plana çıkaran ve çağdaş düşünürler üzerinde etkili olmasını sağlayan etken, din toplum ilişkilerine dair geçerli tespitlerinin olmasıdır. Nitekim sekülerleşme tartışmalarının arttığı 1960'lı yıllarda bile Weber'in düşüncesi güncelliğini korumuştur.

Weber, çağdaş sosyoloji ve din kuramcısı olan Berger'in sekülerleşme teorisini etkilemiştir. Berger, sekülerleşme tezini Weber'in akılcılaştırma teorisi üzerinden kurmuştur (Dobbelaere, 2012: 11). Berger'in, görüşleri çerçevesinde değerlendirildiğinde sekülerleşme, kurumsal dinin, dini otoritelerinin diğer alt-sistemler üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Sekülerleşme süreci eskinin her şeyi kapsayan aşkın dini sistemlerinin, işlevsel anlamda farklılaşmış modern toplumlarda diğer alt sistemlerle birlikte onlar gibi bir alt-sisteme hapsedildikleri ve bu esnada söz konusu diğer alt-sistemler üzerindeki hâkimiyetlerini kayb ettikleri bir süreçtir (Dobbelaere, 2012: 12-13).

Berger, din-bilgi ilişkisini fenomenolojik yaklaşımlarla ileri bir aşamaya taşıyarak sekülerleşme teorisini oluşturmuştur. Sekülerleşme teorisinde dinin toplumdaki yerini vurgularken bilgi sosyolojisi ile din sosyolojisi bilginin elde edilme biçimleri bakımından ayrı tutmamıştır. Çünkü Berger'in bilgi sosyolojisindeki tespitleri, bilimsel bilgi ile ilgili görüşleri din çözümlenmeleri üzerinde etkili olmuş, yakın dönemde dikkat çeken sekülerleşme teorisini bu bağlamda ortaya koymuştur. İnsanların toplumsal bazı sorunları çözmek için başvurdukları bilimsel yöntemler sonucunda dinin etkisinin azaldığı (Marshall, 1999: 645) tartışmasına bağlı olarak ortaya çıkan sekülerleşme teorisini ilk zamanlarda dinin etkisinin azalması şeklinde vurgulayan Berger, bilginin elde edilmesi ve bilimsel bilginin dini bilgi karşısında güçlenmesi söz konusu olmuştur.

Berger, dinin toplumsal işlevleri olan “sembolik bütünleştiricilik”, “toplumsal kontrol” ve “toplumsal inşa” özelliklerine dikkat çekmektedir. Bu çözümlerini de din ve bilgi sosyolojisi bağlamında ortaya koymaktadır. *Gerçekliğin Sosyal İnşası* eserinde de buna benzer vurgularda bulunur. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş olduğu varsayımından yola çıkarak, toplumsal bilginin üretilmesi ve açıklanmasında öncü olan bu eser bilgi sosyolojisinin başyapıtlarından kabul edilmektedir. Bilgi sosyolojisi ve din sosyoloji alanında kayda değer çalışmalara öncülük etmesi bakımından günümüzde de önemini korumaktadır. Berger, dini bilgiyi, sosyolojisinin bir inceleme nesnesi olarak görür. “Bir din sosyolojisi olmaksızın bir bilgi sosyolojisinin (tam tersi de doğrudur) imkânsız” olduğu fikrini savunur.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde Berger'in çalışmalarının, Weberci, Neo-Weberci, fenomenolojik hatta Alman Hümanisti olarak tavsif edilebilecek geniş bir entelektüel geleneğe yerleştirilebileceğini vurgulayan Bilton vd. (2003: 426) göre, Berger, Kant'dan Weber'e (Neo-Kantçı), Heidegger'den Sartre'a (Varoluşçu), Dewey'den Mead'e (pragmatist-sembolik etkileşimci) kadar pek çok ekol ve ismin eklektik, ancak kendi anlayışı çerçevesinde bütünsel bir yorumunu gerçekleştirmiştir. Bu şekilde de din çözümlerini farklı disiplinler üzerine kurmuştur. Buradaki temel amaç dinin toplumsal işlevini açıklamaktır. Weber'in din sosyolojisinde önemli bir yer işgal eden teodise kavramsallaştırmasına referansla Berger, dinin Marksist anlamda bir afyon olmaktan ziyade büyük bir telafi mekanizması olarak gördüğü işleve vurguda bulunmaktadır (Uluocak, 2018: 295).

Berger insanda doğuştan dindarlığın var olduğunu vurgulamıştır. İnsanlar yaşam biçimlerini sürdürürken anlam dünyalarını yaratırlar. Bu, yaşamak için önemli bir özelliktir. Bunu yaparken semboller, ritüeller, dil şekilleri ve ifadeler kullanırlar. Bu ifadelerin içindeki dini semboller ve inançlar hayatın devamlılığı için de önemlidir. Berger (1995: 431) böyle sembolik bir dünyanın kurulmasının dindarlıkla eşdeğer olduğunu savunur. Dindar olmak “kutsal kubbe”yi gerektirir. Bu kutsal kubbe insanların altında yaşayabileceği ve bütünselliği sağlayan anlam dünyasıdır. İnsanlar tarafından bu anlam dünyasının yaratılması dünyayı anlaşılır ve anlamlı kılmıştır. Bu sürecin sonunda toplumsal bütünleşme de sağlanmıştır.

Kutsal kubbe insanların hayatlarında anlam ifade eden kutsal bir çatıdır. Bu çatı sekülerleşme süreciyle değişiklik göstermiştir. Berger kutsal şemsiyenin yıkılmaya başlamasından ve çekişme halindeki dünya görüşlerinin bir arada bulunmasından bu yana sekülerleşmenin kendi kendini pekiştirmekte olduğu kanısındadır. Din adamlarının toplumdaki tekellerini yitirmelerinden sonra düşünce ve inancın geçerliliğine ilişkin insanların şüpheleri artmaya başlamıştır (Türkyılmaz, 2021: 63). Bu şüphenin artışıyla aydınlanma modernleşme süreçlerinin etkisi fazladır. Çünkü aydınlanma devrinden bu yana devam eden sekülerleşme teorisi modernleşmeyle birlikte hem toplumsal hem de bireysel bilinç düzeyinde dinin gerileyeceğini ve zamanla yeryüzünden tamamen silineceğini öngörmüştür (Türkyılmaz, 2021: 65). Berger de ilk dönemde sekülerleşme teorisini modern dönemde inançların dönüşümü, dinin insanlar üzerindeki etkisinin değişmeye başladığı tezi üzerinden yürütmüştür. Sekülerleşme kavramı bir anlamda dinin belli kurumlar tekelinde olmasını eleştirmek için ele alınmıştır. Berger, birçok çalışmasını ortaklaşa kaleme aldığı arkadaşı Luckmann'ın; sosyolojik bakımdan dinin kilise veya ana bir sosyal grupla derhal aynileştirilebildiği kurumların dışında başka gerçeklik alanlarına da sahip olduğu kanaatini taşımıştır (Coşkun, 2016: 518).

Berger'i din çözümlerleri açısından iki dönemde ele almak gerekmektedir. Birinci dönemi 1960'larda dikkat çekmeye başlayan sekülerleşme teorisinin dinin gerilediğine/gerileyeceğine yönelik görüşlerini, ikinci dönemi ise sekülerleşme konusunda birçok fikrinden vazgeçtiği 1980'ler ve sonrasıdır. İlk dönem olan 1960'larda sekülerleşme teorisini oluştururken dinin etkisinin azaldığına yönelik görüşler geliştirmiştir. Bu düşünce etrafında görüşler geliştiren Berger dini, kendisiyle kutsal bir kozmosun inşa edildiği beşerî bir girişim ve iki adımdan oluşan bir yasallaştırma/sekülerleşme süreci olarak görmüştür (Coşkun, 2016: 528). Fakat dünyanın değişik yerlerinde gözlenen gelişmeler, 1970 ve 1980'lerde medya tarafından sık sık gündeme getirilen birçok dini hareketin ortaya çıkması, sekülerleşme kuramının sorgulanmasına yol açmış bunun sonucunda sekülerleşme kuramı 1980'lerde din sosyologları arasında başlıca tartışma konusu haline gelmiştir (Furseth ve Repstad, 2011:164). Bunun sonucunda da Berger'in sekülerleşme ile ilgili fikirlerinde değişimler söz konusu olmuştur.

Birçok düşünürün de vurguladığı üzere *Kutsal Şemsiye* kitabındaki kanaatleri ile sekülerleşmenin geleceği konusundaki daha önce yaygın olan evrimci modele bağlı bulunan ve ilgili literatürü çok sayıda katkı bulunan Berger'in *modernlik, sekülerizm ve çoğulculuk* konusundaki görüşleri zaman içinde değişen ve gelişen bir çizgi izlemiştir. *Dünyanın Sekülerlikten Çıkması* adlı kitabıyla ve *Sekülerizmin Gerilemesi* ve *Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine* adlı makaleleri ile bu konudaki görüşlerini değiştirip revize etmiş, bazılarını terk etmiş ve dindarlığın giderek arttığını hatta dünyamızın her zamankinden daha çok dindar olduğunu, dinin yükselen değeri arasında yer aldığını, dinin politikada daha fazla söz sahibi olduğunu, Amerika'da evangelizmin ve fundamentalizmin yükseldiğini, İran devriminin Orta Doğu'da yeni bir dini dalga yarattığını ve sekülerizmin krize girip marjinalleştiğini (Berger, 2002a: 11) savunmuştur.

Bu görüşler kapsamında değerlendirildiğinde modern dönemde dinin gerilediğine dair geliştirilen tezlerin aksine, dinin dönüşüme uğradığı ve giderek "özel" bir durum kazandığı savunulabilir. Özneleşme durumuna bağlı olarak, nesnellik kaybolmuş, giderek bireysel bir tercih haline gelen dini realiteler sembolleştirilmiştir. Bu sembolleştirme sürecine vurgu yapan Berger, dini geleneğin "direnme" ve "uyum" şeklinde iki ayrı tercihten birini seçmek zorunda kaldığını vurgulamıştır. Bu çözümlene ve tespitten yola çıkarak dinin "sekülerleşme", "çoğulculuğa" ve "öznelleşme" süreçleriyle açıklanabilmesi mümkündür. Nitekim sekülerleşme teorisi ilk zamanlarda daha fazla dikkat çekmiş olsa da dinin çoğulculuk tartışması güncelliğini korumaya devam etmiştir. Dinin, felsefi ve sosyolojik olarak dünyevileşmesinden bahseden Berger'e (Coşkun, 2016: 534) göre "Kitab-ı Mukaddes'in takdim ettiği Tanrı anlayışı ve Yahudiliğin tarihiyle yakından bağlantılı Tanrı anlayışı; felsefi açıdan bilimsel akılcılık ve modern bilim; sosyolojik açıdan sanayileşme; şehirleşme ve toplumsal çevrenin çoğulculuğu" bu süreç üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca;

Klasik modernleşme süreçleri olarak değerlendirilen sanayileşme, modern kentlerin oluşumu, sosyal çevrelerin çoğullaşması, okuma yazmanın kiteselleşmesi, yazılı ve görsel medyanın çok hızlı bir şekilde yayılması, aynı zamanda bu kutsal kubbenin parçalanışını beraberinde getirmiş ve tarihte eşi görülmemiş bir şekilde çoğulcu ve rekabetçi bir durum yaratmıştır. Hatta modernliğin ortaya çıkardığı çoğulculuk, son yüzyılda çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Berger'in modernlik ve çoğulculuk konusundaki fikirleri zaman içerisinde değişen ve gelişen bir çizgi izlemiştir. Sekülerleşme ile birlikte çoğulculuk kavramı, bu çizginin ikinci yarısından itibaren modernliği anlamada merkezi bir rol üstlenmiştir. Hatta önceleri daha çok sekülerleşme penceresinden görülen modernlik, sonraları tamamen çoğulculuk merkezli anlaşılmaya çalışılmıştır. Yani Berger'in kariyeri boyunca yaptığı düşünsel seyahat, spesifik olarak Amerikan toplumu ve dinine yapılan eleştiriyi başlayıp global bir modernleşme perspektifine yönelmiş ve başlangıçta sekülerleşme merkezli kavranan modernlik, daha sonra tamamen çoğulculukla karakterize edilir olmuştur (Ülver, 2013: 48-49).

Din sosyolojisini bu düşünceler çerçevesinde oluşturan Berger, Luckmann'ın ifadesiyle, "görünmeyen din" in söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Bu görünmez din sembolik anlamlar dünyası inşa ederek, toplumların temel değerlerinin meşrulaştırılmasında sembolik gerçekleri yaratmıştır. Berger bu görüşleri savunurken aynı zamanda 2000'li yıllarda "dinin geleceği ve zamanda yeryüzünden tamamen silineceği" teorisi bunu savunanlardan bazıları da dahil olmak üzere bugün Batı'nın özellikle de Amerika'nın önde gelen sosyologları tarafından yargılanmaya, yanlış bir teori olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Türkyılmaz, 2021: 65).

Berger'in görüşlerine atıfta bulunan birçok çalışmaya göre modern dünyada önceleri din kriz yaşarken artık sıra sekülerizme gelmiştir ve şimdilerde sekülerizm itibarını kaybetmiş ve artık kriz yaşamaktadır. Berger'in (2002b: 76) ifadesiyle artık "dinin krizinden sekülerizmi krizine" geçilmiştir. Peki bu süreç gerçekten bir sekülerleşme krizi midir? Bu bağlamda değerlendirildiğinde Luckmann'ın Görünmeyen Din Bellah'ın Sivil Din, Parsons'ın Özelleştirilen Din, Casanova'nın Kamusal Din gibi kavramsallaştırmalarla dine modern ve laik toplumda bir yer bulmaya çalışmaları dinin sosyal hayattan (kültür ekonomi siyaset eğitim vb... kurumlarından) kovulması anlamına gelen sekülerleşmenin (Türkyılmaz, 2021: 72) evrensel olamayacağını göstermektedir. Fakat bu durumun sekülerleşmeyi tamamen ortadan kaldırdığını savunmak da mümkün değildir. Çünkü din belli kurumların tekelinden çıkarak özel hayatta yaşanmaya başlamıştır. Aynı şekilde insanlar bilimsel bilgidan yola çıkarak hayatın birçok alanını anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu süreç Weber'in toplumsal çözümlenmelerinden günümüz çalışmalarına kadar devam etmiştir.

Weber ve Berger'in görüşleri çerçevesinde sekülerleşme tartışmasını değerlendirmek gerekirse, ikisini ortak noktada buluşturan temel kavram "mana sistemleri" dir. Berger Weber'den etkilenerek

sekülerleşme çalışmasında “mana sistemleri” üzerinde durmuştur. Her iki düşünürün bu kavram üzerinde durmalarının sebebi mana sistemlerinin insanların anlam dünyasını yarattığına inanmalarındandır. İnsanlar dini bu mana sistemleri aracılığıyla gördükleri, yorumladıkları, iletişim kurdukları, anladıkları ve hayatlarına anlam kazandırdıkları çerçevede tanımlarlar. Çünkü her toplum kendi dünyasını ve kendi anlam sistemini oluşturur (İnan, 2013: 400). Bu görüşe göre her toplum zorunlu olarak dindir. Dinin toplumdaki işlevi ve yeri bakımından bilgi sosyolojisiyle olan ilişkisini ele alan Berger’in yaklaşımları ve Weber ile olan ilişkisi sosyolojik olarak bu süreci desteklemeye yöneliktir. Bu nedenle Weber, Berger ikilisi bir anlamda hem fenomenolojinin temel savları hem de anlamacı yorumlayıcı yaklaşımlarla mana sistemlerine yönelik teoriye katkı sunmuş, Weber’in rasyonelleşme vurgusuyla başlayan bu süreç, Berger’in sekülerleşme teorisiyle yeni gelişmelere öncülük etmiştir. Her iki düşünürün din ve bilimsel bilgi arasındaki ilişkiye dair görüşleri önemini korumuştur. Fakat Berger’in sekülerleşme teorisinde savunduğu, toplumsal alanda dinin etkisinin azalacağı görüşü son dönemlerde değişime uğramıştır.

Berger’in en son görüşlerinde savunduğu sekülerleşme yanılığısı teorisine göre, insanların anlam dünyalarını oluşturan inançlar bütünü olarak din, geçmişte de günümüzde de bu anlam dünyalarını yaratmaya devam etmektedir. Bu anlam dünyası Weber’in toplumsal eylemlere atfettiği anlamlandırmanın etkisi olarak görülebilir. Bu anlamlandırma, artık kilisenin etkisinde olan bir din algısından ziyade sekülerleşme sürecinin ortaya çıkardığı çoğulculuşma ve dinin öznelleşmesidir. Artık dışarıdan dayatılan bir din sürecinden ziyade, bireylerin gönüllü tercihine bırakılan öznel bir inanç süreci söz konusudur. Berger’e göre bu süreçten itibaren, sekülerleşme teorisi kapsamında çoğulcu bir yapı gelişmiş, tekeli veya dayatmacı bir sistemden ziyade gönüllü bir inanç söz konusu olmuştur. Modernleşmenin bu süreç üzerinde etkisi bulunmaktadır. Berger’e göre modernlik zorunlu olarak sekülerleştirmez fakat zorunlu olarak çoğulculuştur. Aynı toplumdaki farklı etnik ve dinsel grupların barış içinde bir arada olması ve etkileşimi anlamına gelen çoğulculuk modernleşme süreçlerinin bir sonucudur. Çoğulculuk aslında dinin değil sorgusuz sualsiz kabul edilmenin altını oymuştur (Türkyılmaz, 2021: 69).

Sonuç olarak Berger, inancın insanı rahatlatan bir tarafının olduğunu, bu süreçte psikolojik bir mekanizma olarak dinin tedavi edici işlevinin olduğunu vurgulamıştır. Din küresel dönemde bir bakıma göreceli hale gelmiştir. Bu görecelilik durumunda insanların kendi öznel dünyalarını yaratmalarıyla dini inancın gerilemesinden çok öznelleşmenin başladığını vurgulamak mümkündür. Küresel dönemde tartışılacak yeni kavramın kurumların tekelinden bağımsız olarak düşünülen “dinin öznelleşmesi” olduğu ve öznelleşmenin çoğulculuşmanın etkisiyle ortaya çıktığı savunulabilir.

4 Sonuç

Çalışma boyunca din sosyolojisinin din ve toplum ilişkisini ele alan bir disiplin olarak ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu disiplinin yakın zamanda birçok çalışmayı vurgulamasının sebebi dinin kurumlar tekelinden uzaklaşması ve bilimsel bilgi ile dini bilgiye dair tartışmaların artması ve sekülerleşme teorisinin gelişmesine öncülük etmesinden dolayıdır. Çalışmanın genelinde buna dair vurgular söz konusu olmakla beraber, elde edilen verilere göre yakın dönemde ortaya çıkan bilimsel gelişmeler aklı ön plana çıkararak, akıl ve bilim dışı bilgiyi reddetmeye başlamıştır. Aynı şekilde bilimsel bilgiye olan güvenin sonucunda birçok düşünür dini bilginin ortadan kalkacağını, dinin artık öznel bir alanla sınırlı olacağını vurgulamıştır. Bu nedenle anlam dünyaları, semboller, ritüeller, mistik inançlar ve toplumsal yapının çözümlemesini yapan klasik sosyoloji kuramcılarında Marx, Durkheim ve Weber gibi düşünürlerin fikirleriyle başlayan süreçte, dinin etkisinin azalacağı düşüncesi, çağdaş din sosyolojisi teorisyenlerince devam etmiştir.

Din sosyolojisi disiplini çerçevesinde çalışma boyunca Weber ve Berger’in din sosyolojisine olan katkılarının sosyolojik çözümlemelerden uzak olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan öncelikle Weber’in çalışmaları incelenmiştir. Weber, din ile ilgili çözümler yaparken inanç ve ekonominin biri birini etkileme sürecini ele almıştır. İnsan davranışlarının yaşam koşullarına göre şekillendiğini, bu hayat koşullarında insanların dünya görüşlerini etkileyen dogmaların ve inançların etkili olduğunu, bireylerin ve grupların davranışlarını anlamak için ekonominin de anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle Weber, dini anlayışların ekonomiyi etkilediğini, ayrıca dinsel davranışların toplumların ekonomik değişimlerinin nedenlerinden biri olduğunu altını çizmiştir.

Dinin toplum üzerindeki etkisinden yola çıkan Weber, anlamacı ve yorumlayıcı yaklaşımlarıyla çağdaş düşünürlere öncülük etmiştir. Dinin bir işlevi ve anlamı olduğunu vurgulayan Weber,

toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak dinin birey ve toplum üzerinde etkisi olduğunu rasyonelleşme süreciyle açıklamıştır. Rasyonelleşme aynı zamanda çağdaş düşünürlerden olan Berger'in sekülerleşme teorisini de etkileyen bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.

Berger'in, Weber'in anlamacı yorumlayıcı yaklaşımı teorisinin temelini oluşturan kavramlardan yola çıkarak sekülerleşme teorisini oluşturduğu savunulabilir. Berger'in din tartışmaları anlamlandırma süreciyle başlayıp, sekülerleşme teorisine gelişme göstermiştir. Bu tespitlere göre toplum hem nesnel olgusalığa sahiptir hem de öznel anlam ifade eden eylem vasıtasıyla ifade edilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde modern seküler dünyada bilimsel bilginin öneminin arttığı, aynı zamanda sekülerleşme sürecinde dini bilginin de öznelleşme bağlamında ilerleme kaydettiği vurgulanabilir. Bu sekülerleşme sürecinde dinin ortadan kalktığı veya etkisinin tamamen azaldığı anlamına gelmemelidir. Aksine bilgi anlamında dini bilginin diğer bilimsel bilgi süreçleri gibi bir gelişme gösterdiği ve bu bilginin anlam yüklü ve manalar çerçevesinde anlaşılabilirliği vurgulanmaya başlanmıştır. Buradaki temel fark bilimsel bilgilerin ortaya koydukları gibi bir kanıt veya deneye tabi olmaktan ziyade, bilimin açıklayamadığı olaylara yönelik açıklamalar dini bilgiyi ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle modern dönemde dinin etkisinin ortadan kalkmasından ziyade bir dönüşüm, bir çoğulculuğa yaşandığı vurgulanabilir.

Sonuç olarak çağdaş dönemde, din sosyolojisi alanında çalışma yapan düşünürler modernleşme sürecinin temel kabulünden yola çıkarak bilimsel bilgi ve rasyonel ilişki ağını incelemişlerdir. Bunun sonucunda da sosyolojik perspektifte yeni çalışma alanları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar kültür, modernleşme süreci, laiklik, sekülerleşme, çoğulculuğa, görünmez din, sivil din gibi kavramlar etrafında şekillenmiştir. Bu kavramsal çözümleme aynı zamanda dinin bilim ve bilgi ile olan ilişkisini açıklamaya yönelik bir çabadır. Bu kapsamda din, bilgi ve bilim ilişkisi çağdaş din sosyolojisinin temel çalışma konuları haline gelmiş, sekülerleşme teorisinin sonucunda bilimsel bilginin öneminin arttığı, dini bilginin ve dinin bilimsel gelişmeler karşısında gerileyeceğine dair görüşler ön plana çıkmıştır. Fakat Berger'in sekülerleşme ile ilgili görüşlerinin değişime uğraması sonucunda dinin çoğulculuğa ile ilgili görüşler önem kazanmıştır.

Bütün bu tartışmalar sonucunda evrensel bir sekülerleşme teorisinin olmadığı, yakın dönemde ortaya çıkan yeni dini hareketler sonucunda dinin etkisinin arttığına yönelik görüşler ön plana çıkmıştır. Ayrıca Berger'in sekülerleşme krizi olarak vurguladığı süreç dinin yükselişe geçmesini ifade etse de sekülerleşmenin sadece din alanında değil, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla bir kurumsal dönüşümü ifade ettiği savunulabilir. Din artık belli kurumların tekelinden çıkmış, öznel bir gerçeklik haline gelmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/ References

- Aron, R. (2004). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev. K. Alemdar). Ankara: Bilgi Yayınları.
- Berger, P. L. (1995). Dini kurumlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (IX), 425-465.
- Berger, P. L. (2005). *Kutsal şemsiye*. (Çev. A. Coşkun). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, P. L. (2017). *Sosyolojiye çağrı*. (Çev. A. E. Koca). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası*. (Çev. V. S. Öğütler). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bilton, T. Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2009). *Sosyoloji*. (Çev. Ed. B. Özçelik). İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Coşkun, A. (2016). Peter L. Berger'in din sosyolojisindeki yeri ve önemi. C. Özyurt ve E. Okumuş (Ed.), *Çağdaş Sosyal Teoride Din* içinde (ss. 517-546). Ankara: Hece Yayınları.
- Dobbelaere, K. (2012). Sekülerleşme ve dinin yeniden üretimi ve iletimi. P. B. Clarke (Der.), *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler* içinde (ss. 11-36). Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, A. ve Sutton, W. P. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar*. (2. Baskı). (Çev. A. Esgin). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Göle, N. (2017). *Seküler ve dinsel: Aşınan sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları
- Guest, M. (2012). Dinin yeniden üretimi ve iletimi. (Çev. Ed. İ. Çapçioğlu). *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler* içinde (ss. 91-120). Ankara: İmge Yayınları.
- İnan, M. (2013). Türkiye'deki din sosyolojisi çalışmalarına Amiran Kurtkan Bilgiseven'in kavramsal katkısı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (39).
- Küçükcan, T., Okumuş, E., Bayyığıt, M., Tekin, M. ve Bilgin, V. (2013). *Din sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınbay ve D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Din üzerine*. (Çev. K. Güvenç). (5. Baskı). Ankara: Sol Yayınları.
- Mazman, İ. (2015). Weber ve din sosyolojisi. C. Özyurt ve İ. Mazman (Ed.), *Sosyal Teoride Din* içinde (ss. 241-254). Ankara: Hece Yayınları.
- Morris, B. (2004). *Din üzerine antropolojik incelemeler*. (Çev. T. Atay). Ankara: İmge Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev. O. Akınbay). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*. İstanbul: Gazi Kitabevi.

Turner, B. S. (2014). Din ve sosyal çağdaş teoriler. (Çev. O. Ülker). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 231-255.

Turner, J. H., Beeghley, L. ve Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik teorinin oluşumu*. (Çev. Ü. Tathıcan). (3. Baskı). Ankara: Sentez Yayınları.

Uluocak, Ş. (2018). Gündelik Gerçeklikte “anlamın” sosyal inşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann. A. Esgin ve G. Çeęin (Ed.), *Gündelik Hayat Sosyolojisi* içinde (ss. 269-304). Ankara: Phoenix Yayınları.

Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2015). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas). (6. Baskı). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Weber, M. (1997). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (Çev. Z. Aruoba). İstanbul: Hil Yayınları.

Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları*. (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (1998a). Din sosyolojisi. Y. Aktay ve M. E. Köktaş (Ed.), *Din Sosyolojisi Derlemesi* içinde. Ankara: Vadi Yayınları.

Weber, M. (1998b). Dünya dinlerinin toplumsal psikolojisi. Y. Aktay ve M. E. Köktaş (Ed.), *Din Sosyolojisi Derlemesi* içinde. Ankara: Vadi Yayınları.